

RhetoricaScandinavica

Online, vol 24 / 2020

**Tema: Fred, konflikt
og kommunikasjon**

Tidskrift för skandinavisk retorikforskning
Nr. 81 - 2020

Abstract

RhetoricaScandinavica, ISBN 1397-0534

No 81, 2020, pp. 97-115

Publisher: Retorikförlaget AB

Author Hanne Roer, University of Copenhagen.

Title “Danish Antimilitarist Rhetoric and Metaphorical Transcendence: Viggo Hørup and Carsten Jensen.” [Antimilitaristisk retorik og metaforisk transcendens: Viggo Hørup og Carsten Jensens kritik af dansk krigspolitik].

Abstract This article cast light on Danish antimilitary rhetoric, analyzing texts by the journalist and politician Viggo Hørup and the author Carsten Jensen. In the late 18th century, Hørup fought a political and rhetorical battle against prime minister J.B.S. Estrup, whose minority government led the country by provisional financial laws (from 1885-1894), thus suspending the democratic constitution of 1848 and reinforcing the power of the Monarch, Christian IX. The Estrup government spent large sums on national defense, in particular new fortifications of Copenhagen. In recent time, the writer Carsten Jensen has criticized Danish cultural life, xenophobia and Danish participation in the wars in Afghanistan and Iraq (starting in 2003). Hørup and Jensen are examples of dissident rhetoric, it is argued, seeking to reveal rigid dichotomies and manipulative arguments. Robert Ivie’s theories on the metaphorical and argumentative strategies of dissident rhetors are applied in the rhetorical critiques of Hørup’s and Jensen’s texts that are strikingly similar, in spite of the historical distance. This is due to the fact they both aim at undermining their opponents’ dichotomous argumentation, thus reappropriating the language of politics and warfare. However, warfare has changed dramatically in the last 140 years. While Jensen’s political essays often are caught up in a traditional friend/enemy rhetoric, his novel *Den første sten* (2015, *The First Stone* 2019) offers a critical perspective on present day warfare.

Keywords antimilitaristic rhetoric, rhetoric of war, Viggo Hørup, Carsten Jensen, Robert Ivie, Chaim Perelman, metaphors, reappropriation, trickster, history of Danish rhetoric.

*Hanne Roer, ph.d., lektor på Københavns universitet,
forsker og underviser i retorisk kritik og teori samt
retorikkens historie.
E-mail: roer@hum.ku.dk*

Hanne Roer:

Antimilitaristisk retorik og metaforisk transcendens

Viggo Hørup og Carsten Jensens kritik af dansk krigspolitik

Artiklen belyser dansk antimilitaristisk retorik med eksempler fra journalist og politiker Viggo Hørup og forfatteren Carsten Jensen. Hørup kæmpede i slutningen af 1800-tallet mod en militaristisk politik der var grundlaget for Estrup-regeringens konstante indskrænkninger af den demokratiske forfatning fra 1848 (hvorved kong Christian IX fik fornyet magt). Jensen har i flere årtier kritiseret dansk kulturliv, fremmedfjendskhed og, siden 2003, dansk deltagelse i krigen i Afghanistan og Irak. Både Hørup og Jensen er eksempler på dissident-retorik, retorik der søger at nedbryde stivnede modsætningspar og afsløre manipulerende argumentation.

Robert Ivies teori om dissident-strategier og metaforiske taktikker anvendes i analysen af Hørup og Jensens metafortunge retorik, der trods mere end 100 års tidlig afstand minder slående om hinanden. Det skyldes at de begge søger at nedbryde og ombryde en dikotomisk argumentation i en re-approprierende bevægelse. Hvor kritikernes modsvar på militaristiske strategier minder ganske meget om hinanden, har krigen fuldstændig ændret karakter; dette kommer til udtryk i Jensens roman *Den første sten* fra 2015.

Danmark har, på basis af bred politisk enighed, deltaget i en lang række FN-ledede aktioner, såsom i Kosovo i 1990'erne og Libyen i 2011, mens beslutningen om at deltage i Irak-krigen i 2003 blev besluttet af Anders Fogh Rasmussens regering med et spinkelt flertal. Debatten om Irak-krigen førte til en opdeling af tilhængere versus modstandere af krigsdeltagelse, og kritik af krigs-

deltagelse blev indlejret i den modsætning mellem nationalister og internationalister, der i samme periode var rammesættende for den politiske debat. Manglen på folkelig modstand kan være udtryk for en bred tilslutning til skiftende regerings forsvarspolitik, men bundet måske også i en manglende evne til at debattere krig, som antydet af politologen Vibeke Tjalve.¹ Historikeren Bo Lidegaard undrer sig ligeledes over fraværet af kritisk debat i sin bog *Danmark i krig* (2018), da Danmark i forhold til sin størrelse har deltaget i adskillige krige siden 1991: Irak, Afghanistan (hvor 43 danske soldater blev dræbt) og Libyen.

Dikotomien mellem nationalisme og internationalisme fungerer stadig som *framing*, med George Lakoffs term, for de spredte diskussioner om dansk forsvarspolitik, hvilket blev tydeligt i 2019 i forbindelse med den årlige ”Flagdag for Danmarks udsendte”.² I *Weekendavisen* kritiserede veteranen Caspar Stefani borgerlige politikere for blindt at have støttet ødelæggende krige: ”Vi bomber, vi fjerner et regime, og så ser vi et magtvakuum smadre et land”.³ Studerende Jens Philip Yazdani skrev samtidig i en kronik i *Jyllandsposten* at ”han følte skam over Dannebrog”, der for ham var blevet et symbol på dansk deltagelse i ”en række ulovlige krige”. Bortset fra de forventelige, hadfyldte kommentarer online blev Yazdanis kritik kun taget op af ganske få debattører: de fleste fordømte ham som udansk og u-patriotisk femtekolonne.⁴ Yazdanis forsøg på demokratisk dissens blev således forsøgt demonteret af disse politiske modstandere der definerede ham som en fjende, snarere end en politisk modstander. Denne repræsentative anekdote afslører tre forhold: for det første at *krigen trækker lange spor ind i en fredstilstand*, for det andet at dansk *pacifistisk eller anti-militaristisk retorik* har haft begrænset gennemslagskraft, og, for det tredje, at kritik af Danmarks militære engagementer som regel ender som *diskussioner om patriotisme og nationalt sindelag*.⁵

1 Se fx https://politiken.dk/udland/fokus_int/fokus_IS/art5544408/Ekspert-At-gå-i-krig-er-blevet-noget-helt-naturligt-dansk. Se desuden denne rapport:

https://pure.diis.dk/ws/files/47873/RP2012_05_Krig_i_ojenhojde_Tjalve_web.pdf

2 Denne officielle minde- eller festdag blev indført af daværende statsminister Anders Fogh Rasmussen, der i dag ikke mindst huskes for at føre Danmark i krig i Afghanistan og Irak. Flagdagen har til opgave ”at udtrykke anerkendelse for den fremragende og professionelle indsats, som Danmarks udsendte yder og har ydet i en række af verdens konfliktområder” (se www2.forsvaret.dk/temaer/flagdagen). Arrangementerne er primært besøgt af hjemsendte kontingenter og andre udsendte, deres familier og politikere i kommuner som Folketing.

3 Artiklen hed ”Efter skuddene” og blev bragt 5/9 2019.

4 Eva Selsing beklkede således Yazdanis danskhed i *Berlingske* 9/9 2019 (”Jens Philips Yazdanis fornemmelse for skam”), mens Nils Jespersen deltog i en mere nuanceret diskussion i det nu nedlagte Radio 24/7 (*Efter otte*, 14/9).

5 Se Brummet, Barry (1984) om Burkes repræsentative anekdote, *The Representative Anecdote as Burkean method, applied to evangelical rhetoric. Southern Speech Communication Journal*, vol. 50,1.

Hørup og Jensen: antimilitaristisk retorik på kort og langt sigt.

Det er mulighederne for at kritisere disse rammer for den offentlige debat der skal undersøges i det følgende gennem analyser af den mest markante kritiker, forfatteren og debattøren Carsten Jensen. Nogle af hans artikler om krigen i Afghanistan og Irak, fra de centrale år 2001-2004, er samlet i bogen *Livet i Camp Eden* fra 2004, mens en række senere artikler er samlet i *Krigen der aldrig fik ende. Reportager fra Afghanistan*, skrevet sammen med den norske journalist Anders Hammer. Carsten Jensens antimilitaristiske retorik minder slående om Viggo Hørups taler fra 1880'erne og 1890'erne: begge udmærker sig ved en provokerende stil og en sproglig originalitet der har givet dem såvel glødende tilhængere som modstandere. Sammenligningen af to disse kritikere der skriver med mere end 100 års afstand, giver mening, fordi Hørup grundlagde den danske kulturradikale tradition, som Jensen skriver i forlængelse af, og fordi Hørups antimilitarisme blev videreført af partiet Det radikale Venstre.⁶ De følgende næranalyser af Hørups centrale tekster viser, hvordan han demaskerer Estrup-regeringens propaganda med en dramatiserende argumentation der iscenesætter hans modstandere som reaktionære magtmenesker og ham selv som det moderne gennembruds mand. Hørup bruger ironi og slagfærdige duplikker til at rykke sproget ud af det militariserede rum. Carsten Jensen har med lignende virkemidler talt imod ”krigen mod terror” der i hans optik bruges som carte blanche for at smadre demokratiet og dræbe civilister i andre lande.⁷

Spørgsmålet er om deres sproglige ekvilibrisme og provokerende stil formår at gøre op med de dikotomier mellem nationalistisk krigstilslutning versus fej pragmatisme, som de begge var stillet overfor. Hvor Hørup og Jensen ved første læsning synes udelukkende at adressere deres tilhængere og dermed kan siges at være stemmesamlende snarere end spredende, har deres billedrige prosastil givet dem en langtidseffekt.⁸ På trods af den tidlige afstand udviser deres stil ligheder som til dels kan forklares ved genrekonventioner. Antimilitaristisk retorik fordeler sig på et bredt tidsligt spektrum, fra den deliberative retoriks fremtid (forsvarsbudgettet) til et juridisk tilbageblik (vurdering af fortidige indsatser) til en epideiktisk al-tid, hvor krigen symboliseres. Vigtigere er den teoretiske distinktion mellem krig og fred der har en lang idehistorie. Ifølge Aristoteles er krigen et af den deliberative retoriks fem emner, selvom man i antikken ikke skelnede klart mellem krig og fred. Krigen var ikke lovreguleret, men Thukydid diskuterer dog i den meliske dialog hvad er der legitime handlinger i krig (*jus in bello*, med middelalderlig terminologi) og legitime

6 Partiprogrammets forsvarspolitik, fra 1905, blev opretholdt i 50 år; derefter mere nedtonet: <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/det-radikale-venstres-partiprogram-1905/> og <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/det-radikale-venstre/>

7 L. Erslev Andersen beskrev tidligt hvordan ”krigen som terror” blev legitimeret som en retfærdig krig, se ”I frihedens navn – krigen mod terror som den retfærdige krigs genkomst” i Selch Jensen, C. (2006).

8 Klassisk terminologi i dansk retorikforskning introduceret af Jørgensen, Kock og Rørbech (1994).

grunde til at gå i krig (*jus ad bellum*),⁹ ligesom Cicero lægger grunden for Augustins tanker om en guds fred, der kun bør afbrydes af retfærdig (defensiv) krig.¹⁰ Gorm Harste har i flere værker beskrevet hvordan der fra 11. årh. (hvor distinktionen krig/fred bliver central i politisk organisation og kanonisk ret) udvikler sig militære, politiske og retslige systemer der regulerer forholdet mellem det politiske og det militære. Gorm Harste (2002, 2014, 2016) peger på fire historiske brud hvor filosoffer og jurister har defineret krig og fred ud fra en transcendental argumentation: en kristen omkring 1100, en statsteoretisk i tiden 1560-1635, en politisk-juridisk-etisk i tiden fra 1713 til 1790'erne og i vores tid. I dette 1000-årige spænd er der to-tre revolutioner i kommunikationsmidlerne der tillader diskussion af krigens berettigelse. Siden Kants *Til den evige fred. Et filosofisk udkast* fra 1795 har freden stået som krigens formål og etisk-juridisk regulering af militærvæsenet som afgørende for opretholdelsen af et velfungerende demokratisk samfund (Harste 2002, s. 51). Disse systemer hviler på en række semantiske, binære koder: andre eksempler, udover krig/fred, er ret/uret, sandt/falsk, symbol/diabol (Harste 2002). Såvel fortalere for krig som modstandere af krig har været bundet af disse modsætninger og dikotomier, og dermed har der i de moderne demokratier været den grundlæggende samme topik i krigsretorik og antimilitaristisk retorik. Spørgsmålet er i det følgende om Hørup og Jensen har formået at transcendere disse modsætninger med et abstrakt-kritisk blik og dermed skabe nye handlingsmuligheder.

Krigsteori og metaforanalyse.

For retoriske kritikere har det været magtpåliggende at den grad af hemmelighed, som militære aktioner og institutioner nødvendigvis må omgive sig med, ikke bruges til at vildlede offentligheden.¹¹ At militære forhold indebærer en konflikt med offentlighedens interesser, gør sig først for alvor gældende i det moderne demokrati, hvor de politiske systemer udøver kontrol med krigens systemer (Refslund Sørensen & Ben-Ari, 2019). Gorm Harste har, i forlængelse af Luhmanns systemteori, analyseret krigen som et socialt system organiseret i militære institutioner og reguleret af det politiske system (og dermed indrulleret i en magtkamp om midler) og af mediernes system (og dermed underlagt mediernes korte tids-horisont og krav om sensationer). I afhandlingen *Kritik af krigens fornuft: et perspektiv på selvreferentielle systemer fra 11.-21. århundrede* (2016a) giver Harste en diakron og en synkron analyse af krigens systemer, som jeg vender tilbage til i min afsluttende diskussion om den antimilitaristiske retoriks relation til krigen som institution i henholdsvis 1880'erne og de to første årtier af det 21. århundrede.¹²

9 Thukydid skriver også om borgerkrigens demoraliserende virkning på den politiske debat, hvor ordene skifter betydning efter behov, se Roer, H. (2011, 2020).

10 Augustin, *Om Guds stad*, 19. bog, 8-14 (s. 818-26). Se desuden Selch Jensen, C. (2006) og Harste, G. (2016b – der er et referat af afhandlingen fra 2016, 2016a).

11 Et tidligt eksempel er K. Kohrs Campbells skelsættende kritik af Nixons militaristiske Vietnam-tale fra 1969, der var med til at føre den retoriske kritik i en ideologisk retning, jfr. det opsamlende værk: Kohrs Campbell (2014).

På det retorikteoretiske og metodiske plan er forlægget for de følgende analyser Robert L. Ivie der i en lang række bøger og artikler har analyseret og kritiseret årtiers amerikanske militærpolitik og krigskultur. I 1980'erne og 1990'erne udviklede Ivie en stringent teoretisk og metodisk ramme bygget på metaforanalyse, f.eks. i artiklen ”Metaphors and The Rhetorical Invention of Cold War ”Idealists” (1987):¹³

Elaborating a primary image into a well formed argument produces a motive, or interpretation of reality, with which the intended audience is invited to identify. [...] “In the most important uses of metaphor, as a source of rhetorical invention, a term (or “vehicle”) from one domain of meaning acts upon a subject (or “tenor”) from another domain. Their “co-presence” routinely yields a meaning “which is not attainable without their interaction”, and in certain cases the tenor becomes so closely identified with its vehicle that it “is imagined ‘to be that very thing which it only resembles’”. (Richards, 1965, s. 100-101)” (Ivie, 1987, s. 166)

Ivies teoretiske præmis er således at metaforer er grundlaget for retorisk inventio, og dermed indskrives han sig dermed i en længere tradition for at fokusere på metaforen. Ivie kombinerer i artiklen Richards metaforteorier med Kenneth Burkes nyretorik der ikke arbejder med et problematisk skel mellem egentlig og overført betydning, men i stedet ser sproget som grundlæggende metaforisk.¹⁴ Metaforer sætter ifølge Burke navne, nomenklaturer, på verden, leder opmærksomheden ad bestemte kanaler og etablerer derved terministiske skærme (Burke 1968). Ivie henviser desuden til G. Lakoff og M. Johnsons ”Conceptual metaphor in everyday language” (1981) der fra en lingvistisk, strukturalistisk vinkel har hævdet sprogets grundlæggende metaforicitet.

Dette teoretiske fokus på metaforen fører til Ivies metode, en analyse af de centrale metaforer hos tre kendte kritikere af koldkrigsretorik og -politik. Ivie identificerer deres metaforik gennem fem trin: for det første skal teksterne indsættes i den historiske kontekst (kilder, reception osv), for det andet udvælges repræsentative tekster hvor flere metaforer/vehikler identificeres, for det tredje består i at klassificere metaforerne i over- og undergrupper (klynger, *clusters*), for det fjerde en grundig kategorisering af hver vehikel med tilknyttede begreber i et eget ”begrebsdokument”, og for det femte, analyse af disse for at kortlægge de forskellige klynger/*clusters*. Dermed kan kritikeren vurdere hvordan retorik udnytter poten-

12 G. Harste (2016a) og (2016b). Harste (2014) er et mere formidlende, teoretisk-historisk værk.

13 Denne artikel indgår desuden i Medhurst, M.J, Ivie, L.R., Wander, P. and Scott, L.R. (1997, 1990) som analyserer amerikansk koldkrigsretorik ud fra tre perspektiver: strategi, metafor og ideologi. Forfatterne definerer den kolde krig som en krig fortrinsvis på ord: dæmonisering af fjenden, indre og ydre fjender som syndebukke (”varme” krige består både af handlinger og kommunikation).

14 Richards metaforteorier fra *The Philosophy of Rhetoric* (1936) var et teoretisk opgør med den klassiske retoriks skel mellem form og indhold, som han betragtede som teoretisk uholdbar i lyset af moderne lingvistik og litteraturteori.

tialer og begrænsninger ved det metaforiske system. Ivie analyserer de centrale metaforklynger hos tre kritikere af amerikansk koldkrigspolitik (H.A. Wallace, J. W. Fullbright og H. Caldicott) og konkluderer at de ikke formår at transcendere den dikotomi mellem godt og ondt, lys og mørke, sundhed og sygdom, som de kritiserer. De formår ikke at transcendere ”the image of savagery”, fordi de baserer sig på metaforiske koncepter som *mad*, *pathology*, *force*, *sick* (kritik af USA som irrational magtudøver der har brug for en psykolog). De vendte vildskaben, *savagery*, indad i stedet for udad og reducerede dermed konflikten til et næsten privat forhold, som mellem patient og læge, forældre og barn (især Caldicotts psykoanalytiske diskurs). Ivie foreslår at den onde cirkel ville være kunne være brudt, hvis talerne havde indført en helt ny modsætning:

“The replacement metaphor must serve the goal of co-existence by re-defining the ideal of global freedom (or world communism) to one of global security and continues competition. A replacement metaphor is needed to integrate mixed images of both superpowers in a manner that will promote arms education and manage conflict between them [...] In short, a SYMBI-OSIS metaphor must be identified and elaborated in order to move beyond the peril of pre-nuclear thinking in the nuclear age.” (Ivie, 1987, s. 181).

Da Ivies fokus på retorisk transcendens og gen-tilegnelse af en retorisk dagsorden er væsentlig for analysen af Hørup og Jensen, inddrager jeg desuden hans artikel, ”Democratic Dissent and the Trick of Rhetorical Critique” (2005), om muligheden for at være dissident, det vil sige ytre kritik af et demokratisk flertal, hvilket især er vanskeligt i en krigssituation.¹⁵ Hvor dissidenter ofte marginaliseres som forrædere i den offentlige debat, er muligheden for at afgive dissens et tegn på et stærkt demokratisk samfund, der er kendetegnet af konflikter (her henvises til Chantal Mouffe). Hans analyse af den Irakkrigs-kritiske film *Uncovered* viser hvordan filmen med saglig argumentation og dokumentation lykkes med at ændre diskussionen fra at handle om nationalisme til at handle om etisk forsvarlig politik. Det er et eksempel på den dobbelte bevægelse i at afgive dissens: man afkræfter flertallets værdier og påstande, idet man samtidig bekræfter demokratiske grundværdier. Ivie indfører den antropologiske figur *trickster* som betegnelse for de rhetorer der som polemiske kritikere i en mindretalsposition formår at transcendere stivnede metaforer og ideologiske modsætningspar. Dissens er et retorisk trick, der svarer til Michel de Certeaus begreb om *taktik*, det vil sige en undvigelse i forhold til magthavernes *strategi*:

“It resonates with Michel de Certeau’s interest in exploring the everyday way of operating, that is, the tactical procedures and quotidian modes of practice that creatively re-appropriate cultural elements of a repressive political formation.” (Ivie, 1987, s. 8).

15 Ivie (2007) undersøger de retoriske strategier for at afgive dissens og demontere manipulerende krigspropaganda.

Ivie minder os også om Chaim Perelman og Lucie Olbechts-Tytecas (1979) skel mellem dissociation og association som grundlæggende strukturer i argumentation og deres arbejde med værdihierarkier i argumentation. Ivie taler om “the heuristics of dissent – the tactics of re-invisioning, re-appropriating, and reordering cultural resources” (Ivie, 1987, s. 10), ligesom Mouffe taler om ”metaphoric re-description”. Ivie understreger at “metaforisk” skal forstås i meget bred forstand:

“Metaphor stands in for rhetoric, frames it, and expresses an attitude towards its constituents and their uses. Thus, a metaphorical perspective entails other master tropes such as irony, metonymy, and synecdoche; figures such as catachresis, paradox, and chiasmus; topoi such as definition, partition, comparison, conjunction, genus, genus, species, contraries, contradictions, adjuncts, antecedents, consequents, causes, and effects; modes of proof such as enthymeme, aphorism, analogy, example, emotional appeal, and ethos or character; persuasive techniques of arrangement such as partition and climax; and much more.” (Ivie, 1987, s. 11).

Det er kort sagt retorikken som sådan der giver mulighed for at afgive dissens på et demokratisk grundlag, uden at man dæmoniserer sin modstander – og alt i mens man krænger dennes dæmonisering af sig.¹⁶ De følgende analyser af Hørup og Jensen er inspireret af Ivies analysemodel for metafor- og figuranalyser, idet jeg først skitserer *konteksten og underliggende temaer* i debatten for dernæst i en næranalyse at lokalisere de *centrale topoi, metaforer og figurer*, og, til slut, hvordan de organiserer sig i *klynger*. Disse klyngedannelser af metaforer og lignende troper peger på tekstens *ideologi og mulighederne for at tage afstand til denne*.¹⁷ Til slut diskuterer jeg om Hørup og Jensen formår at transcendere de stivnede, dikotomiske værdier, som de er oppe imod.

Hørups antimilitarisme: kontekst og temaer.

Viggo Hørup var en markant skikkelse i den danske forfatningskamp 1866-1901, hvor han kæmpede i taler og artikler (først i *Morgenbladet*, siden *Politiken*) mod indskrænkningerne af junigrundloven fra 1849 og i særdeleshed mod konseilspræsident Estrups regime, der blev opretholdt af provisoriske love. Han blev valgt til Folketinget 1876 for Venstre, der var opdelt i to fløje, Det moderate Venstre og Folketingets Venstre (som følge af de moderates delvise tilslutning til Højres

16 Der er et kapitel om trickster-figuren i Ivie og Giner (2015) hvor Carl Jung angives som inspiration. I sporet fra G. Vicos *Den nye Videnskab* behandler Ivie og Giner her amerikansk kultur og historie som en tekst, en fortælling om identitet skabt ved dæmonisering af en fjende, der historisk set er blevet bogstaveliggjort i en brutal nedkæmpelse af de dæmoniserede fjender: hekse, indianere, kommunister, diktatorer. Ivie advarer her mod ironi som retorisk strategi, på grund af dens tvetydighed.

17 Ivies model sigter på analyse af store tekstmængder hvor en indholdsanalyse med fordel kan foretages vha. tekstbehandlingsprogrammer. Det er derfor især hans metaforanalyser (Ivie, 1987, s. 106) som jeg har appliceret til mit formål.

forsvarspolitik); sammen med Christen Berg blev han leder af den sidste gruppe, der var modstander af at samarbejde med Højre og De Nationalliberale (Mørch, 2004). I teksten *Politisk tilbageblik* fra foråret 1884 skaber Hørup en fortælling om sig selv som en politisk kampmand, en selvfremsættelse der har determineret hans eftermæle, da udgiverne af trebindsværket *V. Hørup i Skrift og Tale. Udvalgte artikler og taler* (1902-4) valgte at sætte den som indledning.¹⁸ Han omtaler i *Politisk tilbageblik* sig selv som en *folketaler* der ville vække bønderne til at være den offentlige mening i et demokrati, hvor kun nogle få havde stemmeret (ibid. s. 5). Hans politiske mål var med hans egne ord en social revolution, hvor det det vigtigste våben var hans ord:

”Jeg paatog mig den kunstneriske Udsmykning: ”en Fløj over Gavlen, en Vimpel i Haven, lidt Gesimser over Vinduerne. Saa lemfældige var Ordene. Hvad jeg tænkte paa var en hel Omdannelse af Bondepartiet til et almindeligt rationelt Demokrati.” (Hørup, 1902-4, s. 4).

Med sin oratoriske kunst og personlige, journalistiske prosastil ville Hørup give bønderne identitet, taleret og en realistisk form for dannelse grundet i deres egne livserfaringer. Dermed tog han også kampen op mod grundtvigianernes halvreligiøse bondevækkelse på højskolerne:

”Grundtvigianismen er som ”Aandsmagt” det første halve Aarhundredes fantastiske Kultur lavet til for Menigmand, den er som Politik National-liberalismen omsat til Folkebrug. I det øjeblik vi skulde bruge Bonderealismen, fristede vi den komiske Vanskæbne, at samme Realisme forvandlede sig til Idealisme. Pumpende efter sund Sans og rent materielle Interesser fik vi Spandene fulde af den gamle, fantastiske Kulturs Spildevand.” (Hørup, 1902-4, s. 9).

Hørup definerer her og generelt sin kamp mod de nationalliberale og grundtvigianerne som en kamp mod fantasteri og drømmeri – og sit eget budskab som en realistisk politik. Dette værdihierarki hvor fantasi/virkelighed bliver omdefinert til realisme/illusion (den første term er positiv, den anden negativ), er genkommende i Hørups retorik. Hans kamp mod Estrups Højre-regerings militærpoliti bliver ligeledes indskrevet i dette værdihierarki: Højrefolkene, de nationalliberale og grundtvigianerne er blændet af deres egne sværmeriske drømme om et militært stærkt land, mens Hørup kæmper for bøndernes (der ikke ønskede krig) politiske indflydelse.

Hørup understreger i *Politisk tilbageblik* at han allerede i sin første valgkamp 1872 talte imod militarismen, selvom partiet Venstre ”vendte den lodne Side ud

18 Teksten blev fundet blandt efterladte papirer og kom til at stå som den første tekst i *V. Hørup i Skrift og Tale* (1902-1904). Mørch (2004) skriver således at de tre bind har været radikalismens bibel lige siden. Hermed bidrog udgiverne af Hørups skrifter til at etablere kulturradikalismen der havde Politiken som sit organ. Tekstsamlingen af E. Reich (1968) indgår i denne tradition.

imod Militarismen¹⁹. Historiker Søren Mørch hævder at Hørup i tilbageblikket forstørrede sin modstand mod den militaristiske forsvarspolitik, hvilket gjorde det muligt for hans radikale arvtagere at gøre ham til en antimilitaristisk helgen. Mørch kan naturligvis ikke afvise at Hørup fra begyndelsen ville bekæmpe den kostbare befæstningspolitik, men han påpeger at han ikke for alvor satte sin retoriske beskyldning i værk før 1883 (Mørch, 2004, s. 98). Antimilitarismen blev Hørups mærkesag, fordi han derved præcist ramte grundlaget for Estrups diktatur: Militarismen blev ikke alene brugt til at skabe en nationalfølelse der holdt bønderne og underklassen nede, men også til at sætte partiet Venstre skakmat i tre årtier, mens en tredjedel af statens indtægter blev brugt på militæret.

Disse temaer, kampen mod det nationalistiske sværmeri, bøndernes retoriske agency, Højre-regeringens diktatur, de store udgifter til militæret og sprogets betydning for at skabe social revolution, er genkommende i Hørups retorik. Dertil svarer en række topoi, troper og figurer; i citaterne ovenfor ser vi allerede eksempler på metaforer der henviser til bondelivet.

Hørups centrale topoi og figurer.

I januar 1883 kommer Hørups antimilitarisme for første gang til fuld udfoldelse i fire artikler i Mørgenbladet (januar-februar 1883). Emnet er en pjece af den gamle nationalliberale Carl Ploug: *Vort Forsvar og vor Fremtid*, der tager afstand til planen om en befæstning af København. Skønt enig hvæsser Hørup endnu engang sin pen over for de nationalliberales avismand, Carl Parmo Ploug (1813-1884), der nu pludselig vil fremstå som kritisk: ”Han har næppe fået benene ud af Københavns befæstning, førend han vender sig og dænger dem, der endnu er i den”. Hans ironi udfoldes i en antitetisk prosa med kraftfulde metonymier og metaforer: Københavns befæstning har siden 1876 ”været som en druknet kat, og ingen druknet kat kan være mere død og stiv end denne”. Metaforen udfoldes idet Ploug nu skildres som en, der holder modstanden mod befæstningen som huskat, som en ridder af den døde kat, lige frem en hellig Georg, der kæmper mod dragen. Om de nationalliberale hedder det: ”Hvor er der i noget Land et Parti, der er stærblindt som disse, der i den grad har hele sin tilværelse, ikke på en tallerken – den var for stort et rum – men i en underkop?” (Mørch, 2004, s. 92).

Hørups topik, troper og figurer er blevet hans kendetegn. Hans læsere og tilhørere kendte hans synspunkter, men han fornyer dem med ironi, metaforer, sammenligninger og allegorier (den druknede kat, ridder af den døde kat), der i reglen trækker på en landlig livsverden med husdyr, husgeråd, spande og spildevand. Der er i de citerede eksempler en dikotomi mellem Hørups modstandere (der associeres med Hovedstaden, militarisme, aviserne, idealisme og fantasteri), mens bønderne fremstår som en stum gruppe. Hørup er deres talsperson der udsmykker talens hus (jfr. citatet ovenfor fra *Politisk Tilbageblik*) og afslører modstandernes oppustede idealisme. Han etablerer *en anden persona* i sine tekster, en kompetent modtager der

19 Det vil sige ’at vise den barske side frem’, se <https://kalkarsordbog.dk/ordbog?query=loden>

har benene solidt plantet i dansk landliv (Black, 1970).

Disse troper og figurer underbygger hans ønske om en realisme i politik og kultur, i kontrast til de nationalliberales mytologiske univers. Samme pragmatiske tilgang findes i kondenseret form i titlen på hans antimilitaristiske tale, *Hvad skal det nytte?*, holdt i Folketinget 29. marts 1883 (Hørup, 1902-4). Hørups dekonstruktion af provisorie-politikernes argumenter for at bryde demokratiets regler med skindemokratiske argumenter er gennemført ironiske:

Jeg ved ikke, hvorpaa den højtærede Konsejlspræsident kan bygge denne løjerlige Forestilling, at et Flertal for at være parlamentarisk skulde have *et positivt program* i hver enkelt Sag. Hvorfor er det Flertal i dette Ting, der ikke vil bygge Fæstninger, *mindre parlamentarisk* end et Flertal, der vil bygge Fæstninger?"

Hørups tale følger en dissociationsteknik der tilbagedriver Estrups skel mellem et positivt og et negativt parlamentarisk flertal, altså mellem *et tilsyneladende og et sandt parlamentarisk flertal*. Det er den form for dissocierende argumentation, som Perelman har defineret og påvist i især værdiprægede debatter (Roer, 2019b; Perelman, 1979). Hørup vender denne strategi mod Estrup selv i en ironisk retorsio (*retort* på engelsk, *ripost* på ældre dansk): han indfører et nyt skel, en distinktion mellem *en sand forsvarspolitik overfor en blot tilsyneladende*. Den sidste betegner selvfølgelig Estrup og hans tilhængeres forældede planer om et befæstningsanlæg. Hørup erklærer sarkastisk at han er glad for dem:²⁰

"I dette Øjeblik her, hvor vi er samlede for at holde forskellige Ligtaler over den døde Fæstning, kan jeg ikke værge mig mod det gamle Ord, at om de Døde bør man kun tale godt, og jeg vil da sige, at det er godt, at Diskussionen, Forhandlingen om Københavns Befæstning, i de forløbne Aar har samlet de militaristiske Tilbøjeligheder, der findes spredte omkring i vort Folk, og dannet et Slags Afløb for visse usunde Vædsker. I den Henseende har Københavns Befæstning gjort sin Nytte."

Hørups sarkasme er båret af syntaktisk elaborerede perioder fulde af antiteser, kiasmer og antimetaboler der fremviser hans *arete*, hans overlegne intellekt i kontrast til de politiske modstandere, de dumme embedsmænd og egoistiske militærfolk. Dissociationsstrategien underbygger hans ironi, idet hans stadige opdelinger og ny-definitioner vender modstandernes argumenter på hovedet og fører dem *ad absurdum*. Samtidig er Hørups sprog fuld af *evidentia* (jordvoldene, de usunde

20 Krigsminister Bahnsons og Estrups argumentation for en befæstning af København gav fuldt ud mening inden for det militære system hvor man i de to forudgående århundreder byggede fæstninger for at standse fjenden, altså for at vinde tid til at indsætte hjælpetropper andre steder og ikke i håb om at redde det befæstede område (Harste, 2002, s. 69-70). Dette system havde dog vist sig som økonomisk uholdbart og som en katastrofe for befolkningerne der led under skatter og militærtjeneste. Som Kant påviste, skulle der en demokratisk retsstat til for at standse denne ødelæggende udvikling. Hørups kamp for en fri forfatning hænger derfor uløseligt sammen med hans modstand mod Estrups meget store bevillinger til militæret.

væsker, ligtaler osv). Hørup afslutter sin tale med det retoriske spørgsmål, der er kommet til at stå motto for dansk antimilitaristisk retorik:

”Jeg tror at dette Spørgsmaal: *hvad skal det nytte?* dette Spørgsmaal, der er en Hæder for vort Folks Forstandighed, breder sig mere og mere ud gennem alle Lag i Befolkningen, og jeg nærer den Tro, at den Tid ikke er fjærn, da ingen ærlig Mand eller Kvinde her i Landet vil tro, at det er forsvarligt, eller vil kunne undgaa at se, at det er letsindigt og samvittighedsløst at tage en Sag som denne uden dertil at knytte det Spørgsmaal: *Hvad skal det nytte?* en sag som denne, der for tusinder og atter tusinder af fattige Familier betyder et Bidrag – ikke alene i Penge, men i personlig Kraft – der føles stort og byrdefuldt, kun altfor stort og byrdefuldt.”

Det retoriske spørgsmål gentages to gange, ligesom de sidste to ord. Denne *pløche* giver emfase til spørgsmålet, ligesom den rytmiske opbygning mod *climax* (”alt for stort og byrdefuldt” – som jo er svaret på spørgsmålet).²¹ Selvom Hørup understreger at han ikke er imod militæret, men alene regeringens planer, er talen kommet til at stå som eksemplarisk, antimilitaristisk retorik.²² Til de metaforer og figurer vi allerede har set (Fjenden, befæstningerne, indespærring, idealisme og fantasteri; bønderne med huse, dyr og husgeråd; Taleren der udsmykker huset og råber Hovedstaden op) knyttes der yderligere troper der således danner klynger omkring de centrale figurer: Hørups modstandere associeres med jordvolde, ligtaler, usunde væsker, mens hans tilhængere er ’ærlige mænd og kvinder med samvittighed og socialt ansvar over for de fattige”.

Hørups figurer i bredeste forstand (såsom dissociationsargumenter) tjener til at vende de politiske modstanderes dikotomier på hovedet. Han afslører Estrups idealisme (’det sande parlament’) som en falsk dikotomi, afslører den nationalistisk-opblæste befæstningspolitik som manipulation og dække over et diktatorisk styre. Hvor Estrup nærmede sig en epideiktisk topik (lovprise de gode, dadle de slette), drejer Hørup debatten ind i det politiske, deliberative rum. Den dissociative argumentation og figurer der henviser til en bondeverden, tegner et billede af Hørup som pragmatisk realist.²³ Hans ideologi er et borgerligt-liberalt, og med sin retoriske dissens fastholder han det demokratiske ideal.²⁴

21 Det er et retorisk spørgsmål af typen *dianoëa*, jfr. <http://rhetoric.byu.edu/figures/R/rhetorical%20questions.htm> .

22 Det lykkedes nu ikke Hørup at lægge den forældede ide om Københavns befæstning i graven – hans tale fra 1883 blev ikke en lig-tale, som han påstod. Selve kernen i befæstningen (designet af oberstløjtnant E.J. Sommerfeldt, mens arbejdet blev ledet af den omstridte krigsminister J.J. Bahnson) blev opført fra 1886 til 1894, hvor arbejdet blev standset, fordi Venstre og Højre havde indgået forlig (derefter måtte kun søbefæstningen udbygges).

23 Hvis man anlægger en mikro-pentadisk analyse for at bestemme Hørups ideologi, er det midlet der er i centrum. Den dominerende ratio må være *agency-purpose*, selvom *scene* også er vigtig: Hørup tilskriver Hovedstadens dominans på bekostning af bondelandet en del af skylden for den udstrakte fattigdom, jfr. Roer (2019a).

24 Hørup er pragmatiker og indtager ikke en idealistisk position som pacifist, en term der i

Senere antimilitaristiske taler og artikler.

De klynger af figurer og metaforer (vehikler fra bondelivet, dyr, affald og tilknyttede figurer) som Hørup foldede ud i *Hvad skal det nytte?*, gentager han med variationer i senere antimilitaristiske taler og artikler. Her skal vi blot se på den metaforklynge der hører til *tale og sprog*, da der her er en udvikling mod en mindre overbevisende argumentation. I den lille artikel ”Militært” fra 8/5 1886 portrætterer Hørup ironisk det danske folk som en undskyldning for sig selv, lidenskabsløs og føjelig over for overmagten – og sært nok besat af krig:

”Men hør dette Folk synge – det synger ikke andet end Krig; lyt til dets Taler – det taler kun om Kanoner; tag det i Søvn, og man vil se, at det drømmer om Krig. Vore hellige Minder er de Krige, der stump for Stump har revet Landet fra os, vore Fests dage er Højtider til Ihukommelse af tabte Slag; vor Historie en Række af militære Nederlag, der er Nationens Stolthed.”

Igen revser Hørup drømme og illusioner der dækker for de hårde realiteter. Befolkningens forkærlighed for krigssange og krigstrommer føjes til klyngen af Taletrøper, som en negativ antitese til Hørups agitatoriske folketaler. Han revser folket for at bade sig i nationalistiske fortællinger der langsomt skal forvandle nederlaget fra 1864 til et hændeligt uheld. Dette lille folk har ikke realistisk sans, men udklækker stadig storhedsdrømme: ”Vort lille Folk er som en Tommeliden, hvem Naturen ved en Fejltagelse har dømt til at gaa om med en Tromme på Maven.”

Hørups genstand for sarkasme er nu hele folket der er karakteriseres ved denne moralske brist, trangen til fantasi og selvbedrag. Selvom militæret (der pisker folket op til nye illusoriske forestillinger om landets styrke) og journalisterne (de ”små Bander af journalistiske Æsler” puster stemningen op) især står for skud, er det en karakteristik af hele folket der så at sige vender ondska-ben indad. Ivie påviste at koldkrigs-kritikerne fejlede, fordi de hævdede, at USA selv var barbarisk (og ikke USSR). Dermed formåede de ikke at slippe ud af dikotomien mellem godt og ondt. Noget lignende gør sig gældende i Hørups senere artikler hvor han med sin psykologiserende ironi ikke hæver sig over en nationalistisk diskurs.

Dermed kom hans person i centrum, hvilket er tydeligt i den korte artikel fra 12/5 1886, igen med titlen *Hvad skal det nytte?* Hørup omtaler sig selv i tredje person og skriver et lille drama om den irriterende Hørup der konstant fremfører sine argumenter mod den danske forsvarspolitik, for eksempel at Danmark brugte lige så meget som Tyskland på militæret i perioden 1872-1882. Han skaber sig en persona som dissident, der tillader ham undertiden at tale i tredje person. Hørup tager igen rollen på sig som revser af hele folket: I perioden 1850-1864 vidste danskerne ikke at de levede på en løgn, men det kan de ikke være uvidende om nu! Hørup slutter med endnu en mindeværdig sentens: ”Den største ulykke for et menneske, ifølge

øvrigt først blev skabt af den franske fredsaktivist Émile Arnaud (1864-1921) og fremført ved en fredskonference i Glasgow i 1901. Hørups demokrati-opfattelse inspirerer stadig, jfr. Lauritsen (2020).

de gamle grækere, er at leve i en løgn. At det ogsaa er en Ulykke for et Folk, opdagede vi meget smerteligt i 1864.”

Han er sig bevidst at krigen lever videre i fredstilstanden i form af traumer over nederlaget fra 1864. Ironien og forargelsen over journalisterne viser hans forståelse af at politik i stigende grad føres på mediernes betingelser (det vil sige med en meget kort horisont, og med vægt på drama og enkeltpersoner). Måske faldt han selv i denne journalistiske fælde og kom til at arbejde for meget med sin persona.²⁵ Hans dramatiske greb fører til en personfiksering, der slører for hans dekonstruktion af modstandernes argumentation (ved at argumentere ad absurdum, ironisere og vende argumenter på hovedet). Det stærkeste medie for hans opposition er hans metaforik og hans dissociationsargumenter: det er med de realistiske, livsnære bonde-metaforer han skaber dissens og transcenderer tidens politiske strid til et spørgsmål om demokrati.

Carsten Jensen: kontekst og temaer.

Carsten Jensen har i 40 år skrevet kritik, reportager, rejselitteratur samt romaner og skabt sig en markant persona som kulturkritiker. For hans modstandere står han som kulturradikal, et skældsord for borgerlige meningsdannere, og ikke en arv som Jensen eksplicit har vedkendt sig. Han skriver med en etos som forfatter, ikke politiker, hvilket kan forklare hans provokatoriske stil. Han har primært benyttet sin position til at være samfundsrevser, men siden Irakkriegen i 2003, de følgende militæraktioner og skiftende regeringers restriktive indvandringspolitik har Jensen debatteret politik, også på sociale medier. Han har skærpet sin persona til en dissident-figur der demaskerer sine modstanderes falske dikotomier, neonationalisme og hykleriske moral i en situation med næsten politisk konsensus om krigsdeltagelse og stop for immigration. Selvom man ikke kan sammenligne denne politiske situation med Estrups diktatur, opfatter Jensen sig som en dissident, en enlig forkæmper for ret og moral.²⁶

Hans provokerende stil med antiteser og billedskabende troper minder påfaldende om Hørup. Ligesom Hørup bruger han dramatiseringer, episke fremstillinger, *evidentia*, indlagt tale, og han digter gerne indre monologer, sådan som han forestiller sig, det ser ud i hans modstanderes hjerner. Han skriver små indlagte dramaer, et litterært virkemiddel, der er bandlyst i klassisk journalistisk. Hvor Hørup er blevet kritiseret for at være for litterær, synes krydsningen af det retoriske

25 Statuen af Hørup i Kongens Have i København, skabt af J.F. Willumsen (<https://www.jfwil-lumsensmuseum.dk/hoerup-monumentet/>), har gennem tiden været udsat for hærværk, et symptom på Hørups fortsatte symbolske kraft, jfr. Krogh & Krogh (1980).

26 Det er særdeles tydeligt i hans takketale fra 2009 da han modtog Oluf Palmeprisen. I 2019 modtog John le Carré prisen og fremhævede i sin takketale Jensen, hvilket vidner om at Jensen dyrker en skarp satirisk tradition med engelske rødder (hvor det er legitimt at revse enkeltpersoner og deres udseende, som Jensen gør i *Camp Eden*, såsom politikerne Bertel Haarder, Anders Fogh Rasmussen og Pia Kjærsgaard).

og litterære mere oplagt for en forfatter som Jensen; dog har det givet anledning til kritik.²⁷

”Livet i Camp Eden”: ironi, hyperbler og provokation.

Det lange essay, *Livet i Camp Eden*, opsummerer mange af Jensens tanker i teksterne skrevet efter terrorangrebet i New York i 2001.²⁸ Jensen argumenterer ikke dissociativt, som Hørup, men primært associativt: han føjer argument på argument, trope på trope, figur på figur. Han glider, eksempelvis, ubesværet fra en beskrivelse af Basra og den danske lejr Camp Eden til tabet ved Dybbøl i 1864 til en beskrivelse af dansk mentalitet anno 2003:

”Her nord for Basra ligger Danmarkshistoriens endestation, der bor vi, sådan ser der ud inde i vore hoveder tre år efter Socialdemokratiets historiske fald: en maskingeværrede midt i ørkensandet (s. 10). [...] For Tyskland blev sejren ved Dybbøl en forbandelse, for os blev nederlaget en moralsk renselse. Vi forlod skanserne og trak os tilbage til Fyn som uskyldige. Marchen mod Camp Eden var begyndt.” (Jensen 2004, s. 13).

Hans stilistiske overflødhedshorn skanderes af skarpe påstande og iagttagelser, og dette intellektuelle overskud er kendetegnende for hans essayistik. Hans etos som forfatter og Afghanistan-kyndig giver hans essay troværdighed, snarere end grundigt argumenterede enkeltundersøgelser. Jensen påstår at Danmark er en *failed nation* i moralsk og psykologisk forstand, og det selvom Danmark ifølge internationale undersøgelser er verdens lykkeligste land. Sandheden er at ”danskeren står i et mentalt ruinlandskab”. Sådanne riposter (*retorsio argumenti*) anvendes ofte af Jensen, som hyppigt i sarkastiske tekster, jfr. Hørup. Allerede Johannes V. Jensen kaldte Danmark et land der blot er *Lykkelig med Måde*, og Jensen tilføjer at dansken fortrækker alt, der er discount.

Jensen lægger således ikke skjul på at han er en moralens stemme, og dermed skyder han formodentlig sine modstandere endnu mere fra sig. Han bygger gennem hele teksten videre på sin karakteristik af Danmark: det er et lille, lukket, tåget land; en befolkning nedsunken i mytologi og storhedsdrømme; danskeren er skiftevis besat af afmagt og en stupid, ubegrundet bedreværdsfølelse; et åndeligt bondeland der dykker materiel vinding og er uden utopier; en nation af idyllikere der hylder højskolens halvreligiøse oplysning og hader lærdom; en nation der har isoleret sig fra europæisk oplysning og dyrket grundtvigianismen; en nation af drømmere der opfatter sig som offer og derfor ikke ser at det er et ”aggressivt, selvudnævnt paradys”; en nation der hører lokalradio og afskærer sig fra viden. Det danske folk har gennem historien afskåret sig fra andre folkeslag og har kompenseret for landets

27 C. Kock (2013, 2018) er særdeles kritik over for Jensens argumentation, motiv-tilskrivninger og litterære dramatiseringer.

28 Flere af de essays der indgår i *Livet i Camp Eden*, handler om dansk krigsdeltagelse i Irak; jeg har valgt titelessayet der som programmatisk tekst rummer Jensens hyppigste topoi og troper.

størrelse og flade geografi ved at bilde sig ind at det er moralsk bedre og naturen smukkere. De utallige krigsnederlag har dansken opfattet som en moralsk sejr, en kilde til intellektuelt fremskridt – han har søgt at vende nederlaget på slagmarken til en moralsk sejr, påstår Jensen ironisk. Med disse få eksempler ud af mange turde det stå klart at Jensen ynder hyperblen, den retoriske overdrivelse.

Han udpensler ligesom Hørup de danske krigsnederlag der har reduceret landet og ført til den danske illusion om evig uskyld:

”Hvis der findes et verdenskort, der i stedet for kvadratkilometer baserede sig på moralske kvaliteter, ville Danmark i dets borgeres bevidsthed fylde lige så meget som det nu forsvundne Sovjetunionen. I Danmark antog nationalisme moralismens form i en dyrkelse af småt som identisk med godt.”

Jensen ironiserer videre: Hvor andre nationer har lært af deres militære nederlag, drømmer Danmark sig i stedet bort. Ligesom Hørup foragter han grundtvigianismens slappe tænkning, der hylder Grundtvigs tanker om oplysning forstået som en delvis religiøs vækkelse til borger. Jensen hævder at grundtvigianismen hylder mennesket som historisk, rodfæstet væsen, og ikke som et socialt væsen, hvilket gør integration til en forhånd umulig opgave:

”Det er kun en grundtvigianer, der kan komme på den tanke, som Bertel Haarder fik, at arbejdsløse indvandrere skal sendes ud på landet og passe svin. For svinet er jo det hellige dyr i et åndeligt bondeland besat af materiel vinding. Vi danser ikke om guldkalven, men om guldgripen, og Grundtvig selv kommer ridende ind i Danmarkshistorien på en flæskeryg [...] Det er derfor, muslimer skal tjene gripen som et bevis på, at de nu har underkastet sig og er blevet danskere.” (Jensen, 2004, s. 16)

Jensen opstiller ligesom Hørup en modsætning mellem illusion og virkelighed, men hvor Hørup lokaliserede det reelle, den sunde fornuft, i det danske bondelandskab (om end bønderne havde fået hovedet fyldt af Grundtvigs mytologiske tågesnak), er bondelandet helt og aldeles negativt hos Jensen (for eksempel ”fordærvet jord”, s. 17). Det er netop, som i citatet, bondelandets blanding af småtskåret materialisme og grundtvigianisme der har bredt sig og ødelagt hele landet. Bondelandet er ikke scenen for en folkelig fornuft, men arnested for fremmedfjendske populister som Fogh Rasmussen. Jensens positive modpol findes i europæisk kultur, den internationale orden, oplysningstiden, åbenhed over for andre folk og sprog.

Desværre er der ikke håb om at danskerne vil reflektere over deres krigsførelse og den dermed forbundne neonationalisme (”et fuldstændig fravær af vilje til selvransagelse”; ”Den eneste revolution danskeren tillader sig selv, er den praktiske, opbygningen af forbrugsforeninger og andelsbevægelse”, s. 14). Den danske trang til at bilde sig ind at fortidens nederlag i virkeligheden var moralske sejre, fører til en forvrængning af sprogets semantik:

”Hvad er det vi er på flugt for? Det er sandheden. Navngivningen af vores militærlejr i Iraks ørkensand viser det: Camp Eden, Paradislejren. Det er

modellen for det sprog vi taler i nutidens Danmark. Vi er i krig men vi kalder det noget andet... Vi har smadret alle spejle og erstattet dem med guldaldermalerier.” (Jensen, 2004, s. 18)

Jensen tager nu rollen som retorisk kritiker der demonterer og afslører falske dikotomier og hul idealisme. Han påpeger at Anders Fogh Rasmussen opstillede samme falske modsætning som George Bush: ”Enten er I med os, eller også er I imod os. Enten er I på demokratiets side, eller også er I på diktaturets (s. 22). Det er ikke mindst i de skarpe analyser af døde metaforer at Jensens kritik står stærkest: han er en metafor-trickster fordi han udstiller manipulation med sproget, idet han drejer det tilbage til en demokratisk debatsituation. Hans bogstavelige (og dermed afvæbnende) læsning af metaforen Camp Eden er det stærkeste belæg for hans anklager mod politikere og den danske folkementalitet.

Spørgsmålet er om det gør essayet troværdigt. Går man som læser ind på at provokationen som genre skal overdrive og få læseren til at frydes ved de dristige *ad hominem*-argumenter, er svaret ja, og omvendt, læser man det som et politisk debatindlæg, forbyder det sig mod alverdens smukke normer for offentlig debat. Hans provokatoriske stil er dog, med sine demaskeringer og solide lærdom, et vigtigt bidrag til den offentlige debat fordi den ansporer til retorisk handling (mere debat) og refleksion over krig og nationalitet (jfr. Lund (2012) om provokationens retoriske agency). Hans sarkasme bidrager til hans etos som kritisk intellektuel, og de fleste læsere kan – hvis de vil – afkode denne genrekonvention.

Ikke desto mindre er hans troper (som allegorien med Grundtvig på grisen) velkendte satiriske greb, der skaber en sort-hvid opposition mellem de sande forkæmpere for retfærdighed, sandhed og demokrati (Jensen og hans læsere) modsat de krigsgale og magtsyge politikere, finans- og militærfolk. Det er en modsætning mellem gode og onde, med rødder i en marxistisk retorik, der ikke vælter de stivnede ideologier – men på sin vis fører dem videre med modsat fortegn. Det blev dermed nemt for hans politiske modstandere at håne ham som en selvretfærdig, arrogant kulturradikal. Dermed falder Jensen i den samme fælde som Ivies koldkrigskritikere: al den ondskab som Fogh Rasmussen og hans fæller fandt i terroristerne, finder Jensen i danskerne (plus meget mere dårligdom). Det lykkes ham ikke at re-appropriere det politiske sprog og føre det i en mere demokratisk retning, men til gengæld tilfører han den politiske debat en moralsk røst: Jensen er den ensomme intellektuelle (han citerer Schivelbusch, Arendt, Bjørnvig og Márquez), dissidenten der kæmper for sandhed i et hyklerisk samfund. Jensen provokerer med sin ”urimelige” retorik og *ad hominem*-argumenter, fordi han står for et deliberativt ideal karakteriseret af lærdom, viden og verbale fejder.

Jensen: moral og litteratur.

Til trods for den marxistisk klingende retorik står Jensen på det ideologiske plan i midten af det politiske spektrum ved sin hyldest af ”højdemokratiet” (modsat grundtvigianismens lavdemokrati, s. 15). Jensen er heller ikke pacifist; når man læser artiklerne fra disse år i sammenhæng, tegner der sig et billede af en nuanceret

antimilitarisme. Hans persona er populær blandt dem der er enige med ham, men hans store viden om Afghanistan, hvor han rejst siden 1970'erne, har også aftvunget respekt blandt politiske modstandere. Mere end hans politiske essayistik er det hans rejseleksjoner og romaner, der har opnået en stor læserskare. I flere episke romaner har han forsøgt på at gøre op med snæver nationalisme. I romanen *Vi, de druknede* fra 2010 er det historien om en søfartsnation der stilles op som modbillede til neonationalistiske historiefortællinger. Romanen *Den første sten* fra 2015 begynder i den danske lejr i Helmand-provinsen og udvikler til en hæsblesende *road novel* hvor vores helt, en hårdkogt dansk journalist med afghansk baggrund, jages af Taliban gennem det nordlige Afghanistan. Her er Jensen solidarisk med sine fiktive figurer, danske soldater som afghanske bønder, og romanen slutter gruopvækkende og illusionsløst. Vi ser at såvel de danske soldater som de afghanske bønder og de brutale talibanere er brikker i en form for krig, som de ikke forstår. Hvor talibanerne udkæmper en stammekrig, de danske soldater en traditionel forsvarskrig (i deres selvforståelse), udkæmpes den virkelige krig på et niveau der er uforståeligt for krigens aktører, personificeret i dronesoldaten der fra den amerikanske ørken kan målrette sit våben mod den enkelte kombattant i det fjerne Afghanistan (og læseren følger med i dronens olympiske perspektiv). Og med hans roman lykkes det ham at skabe empati for krigens aktører, de dæmoniserede fjender såvel som de danske soldater, i en realisme der er hinsides kritikerens ophøjede revselse. Carsten Jensen bruger både retorikken og litteraturen og bliver dermed en *trickster*, der fører den danske læser ud af det lille Danmark og placerer hende/ham midt i det afghanske ørkensand, i en uforståelig krig.

Konklusion: krigens systemer og retorik.

Hørup kæmpede for en demokratisk retsstat med sin modstand mod indskrænkningerne i juni-forfatningen og Estrups provisorie-love, reelt en undtagelsestilstand. Estrup-regeringerne retfærdiggjorde regimet med et absolut behov for oprustning, men Hørup dekonstruerede denne forbindelse mellem krig og sikkerhed ved at påpege den sociale nød som oprustningen betød for befolkningen. Hørup kæmpede mod en stat defineret som en militærmaskine og for et retssamfund med rettigheder for borgerne. Med sin demonterende sarkastiske stil og metaforiske tricks flyttede han fokus fra regeringens delvist forældede forsvarspolitik (med rødder i enevældens enorme udgifter til militæret) til en diskussion om social retfærdighed og retssikkerhed. Jensens provokatoriske kritik skaber ligeledes et blik ovenfra, en abstrakt vinkel, der som Hørup stiller skarpt på retssamfundets betydning (herunder internationale konventioner for krig), individets rettigheder (herunder flygtninge), de sociale, økonomiske og menneskelige omkostninger ved krigen. Som Hørup skaber han med sin argumentation og sine figurer en anden terministisk skærm hvor civilisation og demokrati er det centrale. Begge kæmper for de rettigheder og den indskrænkning af militærets område, som Kant beskriver i *Til den evige fred*.

Man må imidlertid være sig for at tro at denne fælles retoriske transcendens er

”det samme”; for eksempel er der ikke nogen fysisk eller organisatorisk lighed mellem middelalderens krige og nutidens terrorisme, selvom begge dele begrundes i teologi (Harste, 2002, s. 84). Lighederne mellem Hørup og Jensen skyldes at de forsvare den krigens etik og den statslige kontrol af militærsystemet, som blev formuleret efter den Westfalske Fred i 1648 (kulminerende med Kant, på det filosofiske plan). Men deres respektive transcendentale blikke viser også at krigen forandrer sig. Hørup var imod en bekostelig befæstning, der aldrig fik militær betydning; Jensen er i opposition til ”krigen mod terror”, det vil sige en fysisk krig rettet mod en form for guerilla-krig, der foregår på det kommunikative og tidlige niveau. Samtidig ændres krigen til noget helt andet i disse årtier, en militær business der opererer på tværs af grænser og i cyberspace.²⁹

29 Forskningslitteraturen om krig og forandringer i det militære system er særdeles omfattende; her vil jeg nøjes med at henvise til Vedby Rasmussen (2015).

Litteratur:

- Augustin (2002). *Om Guds stad*. (Oversat til dansk og med forord og kommentarer af Bent Dalsgaard Larsen). Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Black, E. (1970). "Second Persona". *The Quarterly Journal of Speech*, 56(2), 109-119
- Brummet, B. (1984). "The Representative Anecdote as Burkean method, applied to evangelical rhetoric". *Southern Speech Communication Journal*, 50(1), 1-23
- Burke, K. (1968). *Language as Symbolic Action: Essays on Life, Literature, and Method*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Fahnestock, J. (2002, 1996). *Rhetorical Figures in Science*. Oxford: Oxford University Press.
- Fahnestock, J. (2011). *Rhetorical Style*. Oxford: Oxford University Press.
- Harste, G. (2002). *Krig vs. Fred – en kode i symbolsk generaliseret kommunikation*. Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.
- Harste, G. (2014). *Krigen. Et ustyrligt system*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Harste, G. (2016a). *Kritik af krigens fornuft: et perspektiv på selvreferentielle systemer fra 11-21. århundrede*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Harste, G. (2016b). "Critique of War reason. A Perspective on Self-Referential Systems 11th - 21st centuries". In *Nordicum-Mediterraneum, Icelandic E-Journal of Nordic and Mediterranean Studies*, 10(3)
- Hørup, V. (1902-1904). *V. Hørup i Skrift og Tale. Udvalgte artikler og taler*. (Tre bind. Udvalget besørget af Vilh. Nielsen under medvirken af Edv. Brandes og Peter Nansen, bd. 1.) København: Gyldendalske Boghandels Forlag.
- Ivie, R. L. (1987). "Metaphors and The Rhetorical Invention of Cold War "Idealists". *Communication Monographs*, 54(2), 165-182
- Ivie, R. L. (2005). "Democratic Dissent and the Trick of Rhetorical Critique". *Cultural studies – Critical Methodologies*, 5(3), 276-293
- Ivie, R. L. (2007). *Dissent from War*. Bloomfield, CT: Kumarian Press.
- Ivies, R. L. og Giner, O. (2015). *Hunt the Devil. A Demonology of US War Culture*. Tuscaloosa: University of Alabama Press.

- Jensen, C. (2004). *Livet i Camp Eden*. København: People's Press.
- Jensen, C. (2015). *Den første sten*. København: Gyldendal.
- Jensen, C. og Hammer, A. (2016). *Krigen der aldrig fik ende. Reportager fra Afghanistan*. København: Gyldendal.
- Johnson, M. (1981). *Philosophical Perspectives on Metaphor*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Jørgensen, C.; Kock, C. og Rørbech, L. (2011, 1994). *Retorik der flytter stemmer*. Åstorp: Retorikforlaget.
- Kant, I. (1995). *Til den evige fred. Et filosofisk udkast*. (Forord og oversættelse af M. Chrom Jacobsen). København: Gyldendal.
- Kock, C. (2013). *De svarer ikke*. København: Gyldendal.
- Kock, C. (2018) "Perfide ordgyderier fra elfenbenstårnet". *Kommunikationsforum.dk*.
- Kohrs Campbell, K. (2014). *The Great Silent Majority: Nixon's 1969 Speech on Vietnamization*. College station: Texas A&M University Press.
- Krogh, L. og Krogh, T. (1980). *Et politisk monument: Willumsen og Hørup*. København: Gyldendal.
- Lidegaard, B. (2018). *Danmark i krig*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Lauritsen, P. (2020). *Hvad skal det nytte? På sporet af Hørups demokrati*. København: Gads Forlag.
- Lund, M.K. (2012). "Provocative Style: The Gaarder Debate Example". I Kock, C. and Villadsen, L.S. *Rhetorical Citizenship and Public Deliberation*. State College: Pennsylvania State University.
- Medhurst, M.J, Ivie, L.R., Wander, P. and Scott, L.R. (1997, 1990). *Cold War Rhetoric: Strategy, Metaphor, and Ideology*. East Lansing: Michigan State University Press.
- Mørch, S. (2004). *Hørup er med!* København: Ekstrabladets Forlag.
- Ploug, C. (1882). *Vort Forsvar og vor Fremtid*. København: Gads Forlag.
- Perelman, C. (1979). "Classicism and Romanticism in Argumentation". *The New Rhetoric and the Humanities. Essays on Rhetoric and its Applications*. New York: Springer.
- Refslund Sørensen, B. og Ben-Ari, B. (2019). *Civil-Military Entanglements. Anthropological Perspectives*. New York – Oxford: Berghahn.
- Reich, E. (1968). *Viggo Hørup. Retning til venstre. Artikler og Taler*. Udvalg, indledning og kommentar ved Ebbe Reich (1968). København: Gyldendalske Boghandel.
- Roer, H. (2011). "Krigens nedbrydende kraft". *RetorikMagasinet* 81.
- Roer, H. (2019a). "Dramatistisk, pentadisk kritik". I Roer, H. og Lund, M. (2019). *Retorikkens Aktualitet*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Roer, H. (2019b). "Nyretorik, værdier og strategier". I Roer, H. og Lund, M. (2019). *Retorikkens Aktualitet*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Roer, H. (2020). "Krigens taler" i Lund, Marie (red.), *Danske Taler. 20 opbyggelige analyser*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Selch Jensen, C. (red) (2006). *Retfærdig krig. Om legitimeringer af krig og voldsudøvelser i historien*. Odense: Syddanske universitetsforlag.
- Vedby Rasmussen, M. (2015). *The Military Business. Designing Military Power for the Future*. Cambridge: Cambridge University Press.